

door Mathijs Sanders

Wereldkerk versus Nederland

Zeven studies over de katholieke ontzuiling

De Academische Boekengids 44, mei 2004, pp. 13-17.

Buiten Europa gaat het nog goed met het katholicisme. Ook de verontwaardiging over misbruik in Amerika toont hoe groot de autoriteit van de katholieke kerk daar nog altijd is. Maar in Nederland bezwijken de kerken onder de sloophamers. Tegelijk verschenen de afgelopen maanden opvallend veel boeken over het Nederlands katholiek verleden. Tekenen dat het geloof definitief als historisch verschijnsel kan worden beschouwd? Of zijn het lokale tussenrapportages voor een wereldwijde geloofsgemeenschap?

In oktober 2003 lanceerden vier Nederlanders de internetsite **www.popecountdown.com**: 'the ultimate resource for information on the upcoming change of guard in the Vatican'. Bezoekers van de webpagina kunnen hun geluk beproeven door de sterfdatum van paus Johannes Paulus II te raden en de naam van diens opvolger. Koploper was (begin 2004) de Belgische kardinaal Godfried Daneels, op grote afstand gevolgd door kardinaal Simonis. Onder de goede inzendingen zal, wanneer het zover is, een reis naar Rome worden verloot.

De website toont voor de zoveelste keer dat de publieke religieuze beleving is geabsorbeerd door de massamedia. Anno 2004 is christelijke godsdienst in Nederland hip, getuige veelbekeken programma's als *Zij gelooft, zij niet* (EO), *Soeterbeeck* (KRO) en *Reli ruil* (NCRV), waarmee publieke omroepen aan levensbeschouwelijke verdamping trachten te ontkomen. Het aanbod bestrijkt het hele scala van smeug tot gênant. Overigens verbleken deze programma's, ondanks de rondtoerende EO-*babes* Regina en Mirjam, bij de zondagse mediaspektakels van Amerikaanse tv-dominees als dr. Robert H. Schuller (*Hour of Power*, RTL 5), die in Nederland een cabareteske variant hebben in dominee Eppe Gremdaats troostvolle toespraken (Paul Haenen, VPRO).

In het licht van het inmiddels alweer uitgedoofde 'satiredebat' roept de website interessante vragen op: moeten we dit initiatief zien als een debunking van het pauselijk gezag, als een ludieke actie uit een tijd waarin het katholicisme als dragende ideologie voor velen zijn zeggingskracht heeft verloren? Of moeten we het doel van de samenstellers ernstig nemen, namelijk bezoekers proberen aan te moedigen tot kritische reflectie op de paus als instituut? In dat laatste geval zou de website wel eens een late manifestatie kunnen zijn van wat de Nijmeegse historicus Paul Luykx in zijn gelijknamige essaybundel 'andere katholieken' noemt: gelovigen die zich niet zonder meer schikken in van bovenaf opgelegde disciplinerende en uniformiteit.

'Naarmate meer katholieken de aantrekkingskracht van andere religies ondergingen, groeide binnen de katholieke kerk het centralisme, de conformiteitsdruk en de unificeringsdrang.'

In de dertien opstellen uit *Andere katholieken* poogt Luykx het beeld bij te stellen van de katholieke zuil als een organisatorisch en ideologisch buitengewoon succesvolle onderneming, resulterend in allesoverheersende consensus, collectiviteit en volgzaamheid. Hij wijst daarbij op de talrijke wrijvingen en conflicten die katholiek Nederland in de twintigste eeuw beheersten. Ook noemt Luykx het zuiloverschrijdend gedrag van zowel dissidente als doorgaans gehoorzame gelovigen. Zijn conclusie is dat de katholieke zuil in de jaren zestig ernstig wankelde omdat het voetstuk waarop zij was opgericht poreus was, van het begin af aan. De disciplineringsdrang van de katholieke verzuilers diende er binnen deze visie vooral toe de interne tegenstellingen en afwijkende gedragingen - die zich in alle sectoren van het maatschappelijke, politieke, religieuze en culturele leven manifesteerden - te maskeren en de zuil een solide aanzien te geven. In deze context moet bijvoorbeeld het roemruchte bisschoppelijk mandement van 1954 worden begrepen: als een defensieve actie die eenheid in katholiek Nederland van bovenaf moest opleggen. Met enig historisch bronnenonderzoek kan de stelling van Luykx verder worden gestaafd. Ook in de sterk gecontroleerde katholieke media klonken ver voor de roerige jaren zestig de geluiden van 'andere katholieken'. Onder de kop 'Te veel kritiek?' schreef Anton van Duinkerken in het dagblad *De Tijd* van 10 januari 1937, reagerend op het verwijt dat er in katholieke kringen veel te veel kritiek werd uitgeoefend op het eigen roomse leven en 'speciaal op de leiding', dat de mogelijkheid tot het leveren van openbare kritiek te verkiesbaar is boven 'een soort angst-psychose [...] zoals in Nazi-Duitsland of in Sovjet-Rusland, waar niemand een mond durft opendoen en waar de eerlijke meening aan banden gelegd is door staatsdwang'. Van Duinkerken was een van die gezaghebbende katholieken die zich niet kon verenigen 'met lieden, die zouden begeeren, dat in ons katholieke leven alles koekoek-één-zang zou worden en dat die ééne zang dan ook nog een voortdurend lofgezang zou zijn!'

Van Duinkerken mocht dan zijn dissonanten zingen in de vermeende unisono lofzang op de katholieke zaak, uit zijn biografie wordt ook duidelijk dat hij in de katholieke wereld van tussen de twee

wereldoorlogen betrekkelijk alleen stond. Voor geloofsgenoten was hij te eigenzinnig, voor andersdenkenden te rooms. Zijn positie is zowel een demonstratie van de stelling van Luykx, als een bevestiging van het beeld van de katholieke meerderheid als een volgzame kudde. Ook de meeste casussen in het boek van Luykx - waarin Van Duinkerken slechts zijdelings figureert - bevestigen onbedoeld het beeld van overwegend succesvolle confessionalisering en verzuiling. De echte klap kwam in de jaren zestig, waarna ontzuiling en ontkerkelijking niet meer te stuiten waren. De spanningen en vleugelvormingen die voorheen doorgaans verborgen waren gebleven en vaak alleen door grondig bronnenonderzoek konden worden getraceerd, werden vanaf het eind van de jaren vijftig voor iedereen zichtbaar. Sindsdien hing de roomse was buiten.

Luciana Zanuocoli moet haar ogen hebben uitgekeken. Gedurende ruim dertig jaar verbleef zij als Italiaanse correspondent in Nederland en documenteerde zij voor haar landgenoten de ingrijpende veranderingen die zich in katholiek Nederland vanaf medio jaren vijftig voltrokken. In *De roerige jaren van katholiek Nederland. Een Italiaanse visie* is een keuze uit haar journalistieke bijdragen opgenomen in vertaling (de oorspronkelijke titel van de bundel luidt *Cattolici d'Olanda ai confini della Chiesa di Roma*). Zanuocoli toont zich in haar verzamelde beschouwingen een gevoelige seismograaf voor de grote en kleinere aardshokken die zich in katholiek Nederland voordeden.

De meeste van haar artikelen zijn gewijd aan de spanningen tussen de Nederlandse kerkprovincie en het Vaticaan. Die spanningen waren vooral in de jaren zestig aan de orde van de dag. Ze bestonden ook al eerder, in de periode 1815-1940, zoals J.P. de Valk heeft aangetoond in zijn boek *Roomser dan de paus? Studies over de betrekkingen tussen de Heilige Stoel en het Nederlands katholicisme, 1815-1940* uit 1998. Toch werden ze toen nog met alle macht aan het zicht van het grote publiek onttrokken. Gingen de conflicten in die periode vooral over grondwettelijke bepalingen, de status van het pauselijk gezag, de oprichting van maatschappelijke en wetenschappelijke organisaties en de strijd tussen modernisme en integralisme, in de roerige jaren vijftig en zestig waren het de nieuwe catechismus, het priestercelebaat en het gebruik van anticonceptiemiddelen die de spanningen tussen Nederlandse katholieken en Rome deden ontvlammen. Andere afdelingen in Zanuocoli's lezenswaardige en vaak ook vermakelijke boek zijn gewijd aan de controverses tussen de koninklijke familie en het katholicisme - met speciale aandacht voor de geruchtmakende bekering en het huwelijk van prinses Irene in 1976, ruim dertig jaar voor de toetreding tot het koninklijk huis van de katholieke prinsessen Marilène en Máxima - de debatten over het priestercelebaat, de benoemingen van bisschoppen, de positie van homoseksuelen binnen de kerk en, bij wijze van uitsmijter, de situatie van doorgaans even idealistische als behoudende katholieke geestelijken in een nudistenkamp in Gouda. (Een uitnodiging aan paus Paulus VI om het kamp te komen bezoeken, ter gelegenheid van de internationale dag van het nudisme op 20 juni 1971, bleef onbeantwoord.)

Het verhaal van de alomtegenwoordige verzuiling en de plotselinge ontzuiling in de jaren zestig is doorgaans gevaarlijk snel verteld. Dat blijkt weer eens uit het hoofdstuk waarin Zanuocoli verslag doet van de conflicten tussen conservatisme en vernieuwingsdrang. Die namen sterk toe na de oprichting in 1968 van het 'Legioen van Sint-Michiel'. Deze beweging stelde zich te vuur en te zwaard teweer tegen vernieuwingen en veranderingen in katholiek Nederland en wilde de band met Rome zo strak mogelijk aanhalen. Onder aanvoering van de ultraconservatieve publicist Louis Knuvelder - broer van de beroemde literatuurgeschiedschrijver en gekleurd door een 'bruin' oorlogsverleden - richtte het kleine legioen zich tot de paus met het dringende verzoek in te grijpen teneinde de stuitende vernieuwingstendensen te keren. Karakteristiek voor de radicale mentaliteit is dat het legioen niet alleen streed tegen de vernieuwers en hun organisaties en tegen de grote middengroep, maar evenzeer tegen andere conservatieve katholieke splintergroepen die niet recht genoeg in de leer zouden zijn. De kleine documentaires van Zanuocoli geven blijk van een scherp oog voor nuances, iets wat in het twaalf pagina's tellende voorwoord, waarin sprake is van 'de situatie van de katholieken', 'de protestanten' en 'de Nederlanders', node wordt gemist.

'Volgens Nuyens dient de historicus het verleden te benaderen zoals een geneesheer een ziekbed.'

Op de laatste bladzijde van haar boek constateert Zanuocoli dat gebondenheid aan de katholieke kerk als instituut bij velen heeft plaatsgemaakt voor nieuwe vormen van spiritualiteit. Zij wijst daarbij in het bijzonder op de inspiratie van oosterse religies. Dat de aantrekkingskracht van alternatieve geloven op katholieken niet een verschijnsel van de laatste jaren is, wordt fraai gedemonstreerd in de bundel *De verleiding van het vreemde. Katholieke eigenzinnigheid in de twintigste eeuw*. In aansluiting op de visie van Luykx vormen de zeven essays in dit boek een overtuigende correctie op het beeld van de Nederlandse katholieke gemeenschap als een gesloten bolwerk. De ontvankelijkheid van katholieken voor levensbeschouwelijke tradities als de vrijmetselarij, diverse oosterse religies en bijbehorende meditatietechnieken, het boeddhisme, winti, islam, zen en new age, wordt in deze bundel geduid als een uiting van eigenzinnigheid. Dat lijkt juist: de genoemde 'andere geloven' vonden onder katholieken nooit een brede aanhang, maar werden omarmd en uitgedragen door een groep die meende dat de geloofsleer op enig punt tekortschoot. Bij sommige eigenzinnigen resulteerde de zoektocht in een breuk met de kerk, anderen beoogden daarentegen een integratie van het nieuwe geloof in de vertrouwde katholieke levensbeschouwing. Die zou erdoor verruimd en verdiept kunnen worden. Er waren ook groepen die 'het andere' vooral zochten in de spirituele spelonken van de eigen katholieke traditie.

De verleiding van het vreemde komt het best tot zijn recht wanneer het gelezen wordt tegen de achtergrond van de vorige bundel uit de Metamorfosenreeks, *Het licht gezien. Bekeringen tot het katholicisme in de twintigste eeuw* (Hilversum 2000). De twee boeken roepen samen een fascinerend beeld op van hoe katholieken balanceren tussen rechtzinnigheid en eigenzinnigheid. Ze belichten bovendien een intrigerend conflict dat het katholicisme beheerste in de moderne tijd, tussen het Eerste en het Tweede Vaticaanse Concilie. Naarmate meer katholieken de aantrekkingskracht van andere religies ondergingen - waarmee zij bijvoorbeeld via missieblaadjes kennismaakten! - groeide binnen de kerk het centralisme, de conformiteitsdruk en de uniformeringsdrang. Daardoor moesten niet alleen de concurrerende geloven buiten de deur worden gehouden, maar ook de oorspronkelijke pluriformiteit van de eigen religieuze traditie aan het zicht worden onttrokken. De van oorsprong veelkleurige katholieke geloofsleer werd zo geperst en geharnast in het keurslijf van de neoscholastiek.

Illustratief is de ontwikkelingsgang van de Limburgse priester Mathieu Schoenmaekers (1875-1944), die door Peter Nissen wordt beschreven. Uit onvrede met de katholieke dogmatiek en in het bijzonder met de van hogerhand dwingend opgelegde cerebrale neoscholastiek (door Nissen raak getypeerd als een van de *invented traditions* van het negentiende-eeuwse katholicisme), zocht de ex-priester Schoenmaekers naar een esoterische interpretatie van het christendom. Via de vrijdenkersbeweging en de theosofie ontwikkelde hij zijn geheel eigen religieuze leer. Kern hiervan was de zogenaamde duïteit, de eenheid der tegendelen. Dit nieuwe geloof was in zijn ogen authentiek en zuiverder dan het formeel 'eigene' van de in zijn ogen ontzielde katholieke leer. Zijn eigenhandig ontworpen geloofsleer, die hij uiteenzette in boeken als *Beginnelsen der beeldende wiskunde* (1916) en *De Wereldbouw* (1926), trok de aandacht in vooral literaire en artistieke avantgardekringen. Zo geldt Schoenmaekers nog altijd als een inspiratiebron voor de kunstenaarsgroep rond *De Stijl*. Met zijn eigenzinnige filosofie verwijderde hij zich van de katholieke orthodoxie, maar niet van het in essentie spirituele katholieke levensgevoel. Zo beweerde hij althans zelf. Dat de kerk daar anders over dacht, blijkt uit het gegeven dat enkele van zijn werken op de *Index librorum prohibitorum* prijkten, waaronder zijn merkwaardige autobiografische ideeënroman *Levenswil* (1905). Daarin verliezen alle protagonisten hun geloof en verlaat een pater het klooster om vrijdenker te worden.

De zeven casussen uit *De verleiding van het vreemde* zijn zonder veel moeite aan te vullen. In de literatuurgeschiedenis hebben vanaf de Romantiek talrijke schrijvers de orthodoxie van de geloofsleer verruild voor de heterodoxie van de kunst. Niet toevallig bewonderde Schoenmaekers de poëzie van de Tachtiger Willem Kloos en onderhield hij intensieve contacten met schrijvers als Frederik van Eeden en Henri Borel. Ook een auteur als Frans Kellendonk kan als zo'n eigenzinnig katholiek worden gezien. In zijn roman *Mystiek lichaam* uit 1986 verbeeldde hij in het verval van een gezin treffend de teloorgang van het Grote Verhaal en van de metaforen die dat Verhaal onderbouwen. En dan is er natuurlijk het werk van Gerard Reve, met zijn gedicht 'Het Ware Geloof' uit 1965:

Als de kardinaal een scheet heeft gelaten, zeggen ze:
'Sjonge jonge, wat ruikt het hier lekker,
net of iemand lever met uien staat te bakken.'
Dat soort katholieken, daar ben ik niet dol op.

Maar het is wel een grote sprong van Mathieu Schoenmaekers naar de negentiende-eeuwer W.J.F. Nuyens. Nuyens (1823-1894) is de protagonist in het proefschrift van de historicus Albert van der Zeijden met de treffende titel *Katholieke identiteit en historisch bewustzijn*. Een leven lang eiste deze katholieke historicus voor zijn geloofsgenoten een volwaardige plaats op in de Nederlandse natie en verzette hij zich vurig tegen de protestants-christelijke toe-eigening van het nationale verleden. Van katholieke eigenzinnigheid moest Nuyens niets hebben.

Nuyens komt in het boek van Van der Zeijden naar voren als een negentiende-eeuwer met een gietijzeren moraal, een amateur - in de beste betekenis van het woord - met een grenzeloze ijver. Heeft Nuyens naam gemaakt als historicus, politiek commentator (en paladijn van Schaepman), pamflettist, literatuurcriticus, dichter en tijdschriftredacteur, zijn eigenlijke professie oefende hij uit als plattelandsarts in West-Friesland. 'De sjees waarmee hij op patiëntenbezoek ging, gebruikte hij als een vliegende bibliotheek', schrijft Van der Zeijden. Overigens had Nuyens niet de geringste moeite deze veelheid aan bezigheden in elkaars verlengde te plaatsen: de historicus diende het verleden te benaderen zoals een geneesheer een ziekbed. Revoluties (de Nederlandse Opstand, de Franse Revolutie) duidde de geneesheer-historicus als anomalieën in het zieke lichaam van de maatschappij. De christelijke godsdienst was het enige geneesmiddel daartegen. Nuyens' duiding van het nationale verleden had een onmiskenbare identiteitspolitieke dimensie. Katholieken moesten zich kunnen identificeren met de in godsdienstig opzicht pluriforme Nederlandse natie en daartoe was een zekere tolerantie tegenover andersdenkenden geboden. Dit verklaart Nuyens' waardering voor de gematigde middengroepen ten tijde van de Nederlandse Opstand in zijn hoofdwerk *Geschiedenis der Nederlandsche Beroerten in de XVIe Eeuw*. De gematigden bleven volgens hem trouw aan de katholieke godsdienst, maar toonden zich 'nationaal' in hun kritiek op wat zij terecht zagen als Spaanse onderdrukking.

Over Nuyens zou een fraaie negentiende-eeuwse humoristisch-realistische roman te schrijven zijn in de trant van Hildebrand of Dickens met gebruikmaking van het hele arsenaal aan humoristische literaire procédés. Alleen al een beschrijving van zijn talrijke publicitaire initiatieven in de tijdschriftenwereld, zou de maat van enkele kolommen te buiten gaan. Het is geen geringe prestatie van Van der Zeijden om

Nuyens met kritische distantie te beschrijven en zijn politieke en historiografische opvattingen en activiteiten in een ruime internationale en historische context te situeren. Het hoofdstuk over het algemeen-culturele tijdschrift *De Wachter* (1871-1885, vanaf 1874 *Onze Wachter*) is het mooiste. Samen met de twintig jaar jongere priester Schaepman probeerde Nuyens dat tot een volwaardige katholieke pendant van *De Gids* te maken. Dat lukte niet. Op de toch al krappe katholieke tijdschriftenmarkt moest *De Wachter* voortdurend zijn plaats bevechten en legitimeren. Wie de dynamiek van het Nederlandseatholicisme in de negentiende eeuw wil begrijpen, zal terug moeten gaan tot de bronnen. Een tijdschrift als *De Wachter* vormt dan een boeiend leerboek; vrijwel alle spraakmakende binnen- en buitenlandse godsdienstige, politieke, maatschappelijke, wetenschappelijke en culturele kwesties werden er met verstand van zaken becommentarieerd door tomeloos gedreven 'amateurs' als Nuyens.

'Het pausbezoek aan de Filippijnen in 1999 bracht vier miljoen mensen op de been.'

Een van deze kwesties uit het meer recente verleden was het herstel van de bisschoppelijke hiërarchie in Nederland in 1853 en de daaropvolgende protestantse reactie die bekend is geworden als de Aprilbeweging. Op initiatief van de Vereniging voor Nederlandse Kerkgeschiedenis zijn vijftien beschouwingen over deze episode gebundeld onder de titel *Staf en storm*. In het culturele geheugen van katholiek Nederland zat '1853' rotsvast verankerd totdat de confessionele bindingen erodeerden en de herinnering vervaagde. Een proces dat, zoals Nissen in deze bundel demonstreert, goed is af te lezen uit de opeenvolgende herdenkingen. Werden katholieken in 1903 nog opgeroepen om in lof en gebed te getuigen 'van hunne hartelijke dankbaarheid voor het vele goede in die 50 jaren van den Hemel ontvangen', in 1953, toen een defensief episcopaat zich geplaatst zag tegenover de terreinwinnende oecumenische bewegingen, klonk het triomfalisme in de leus 'Honderd jaar kromstaf' al enigszins geforceerd. En in 2003 liep niemand meer echt warm voor een kerkelijke viering. De aanzetten daartoe deden nogal verlegen aan. De interconfessionele strijd wordt in *Staf en storm* vanuit diverse invalshoeken belicht. Zij komt vooral tot leven in de beschrijvingen van de vloedgolf aan traktaten, brochures, spotprenten, preken en tijdschriften waarmee de combattanten het verleden naar hun hand trachtten te zetten en de ware identiteit van 'Nederland' en van de eigen levensbeschouwelijke groep daarbinnen poogden te definiëren.

In de bundel klinken verschillende stemmen: die van het synodale establishment, van de theologen van de Groninger richting, van oud-katholieken, van priester-religieuzen en van woordvoerders in tijdschriften van zeer diverse signatuur. Een fel antipapistisch en populistisch blaadje als *De Fakkel* (1848-1865) liet er geen twijfel over bestaan dat het in essentie protestantse Nederland door Rome zou worden geannexeerd indien waakzame calvinisten zich niet krachtig teweerstelden tegen het katholieke gevaar. Maar zo fel als de Aprilbeweging oplaaide, zo snel was de brand ook weer uitgedoofd en volgens *De Fakkel* van 24 maart 1854 verworden tot 'een belachelijk iets'. Nu was *De Fakkel* een blad met nauwelijks enige aanhang. Binnen het rijkgeschakeerde protestantse tijdschriftenlandschap stond het tamelijk geïsoleerd, zo is te lezen in het artikel van Piet Moleveld. Juist dit is tekenend voor de situatie in en direct na 1853: de middenstemmen van fatsoenlijke protestantse en katholieke burgers domineerden al snel het debat, dat, na de eerste eruptie, toch vooral als een beschaafd dispuut oogt.

De historicus Willem Frijhoff bevestigt dat deze gematigde houding diep is geworteld in de Nederlandse omgang met religieuze pluriformiteit. In zijn boek *Embodied Belief* zijn tien beschouwingen gebundeld over de Nederlandse religieuze cultuur uit de zeventiende en achttiende eeuw. Het is moeilijk in het bestek van een bespreking recht te doen aan de reikwijdte van Frijhoffs even erudiete als toegankelijke essays. Veelzeggend is het gegeven dat hij veel aandacht schenkt aan de talrijke interconfessionele verbanden in het van godsdienst zoemende Nederland van de vroegmoderne tijd, in het bijzonder gedurende de decennia rond 1650. De verzuiling was toen nog lang niet in zicht, zo blijkt uit het essay 'The threshold of toleration'.

Frijhoff belicht de verscheidenheid aan religieuze posities, de veelvormigheid van de religieuze en politieke cultuur en het interconfessionele verkeer in de publieke ruimte van de Republiek, waar praktische verdraagzaamheid en 'omgangsoecumene' domineerden. Een mooie demonstratie van de werking van deze omgangsoecumene, een vorm van *Realpolitik* die bestond uit een precair evenwicht tussen sociale integratie, confessionele tolerantie en bestendiging van de eigen religieuze identiteit, geeft Frijhoff in het achtste essay, 'Catholic expectations for the future at the time of the Dutch Republic'. Aantrekkelijk is het kikvorsperspectief dat Frijhoff in zijn essays hanteert. Deze benadering sierde al eerder het samen met Marijke Spies geschreven deel uit de IJkpuntenreeks 'Nederlandse cultuur in Europese context', *1650: Bevochten eendracht* (1999). De onderzoeksobjecten zijn mensen van vlees en bloed; hun gedragingen, opvattingen, verwachtingen en uitingen krijgen de volle aandacht nog voordat hun acties in een breder maatschappelijk, politiek, economisch en religieus perspectief worden geplaatst. In die zin moet ook de titel van Frijhoffs boek worden begrepen: het is de onderzoeker te doen om het geloof zoals dat is geïnternaliseerd in individuen en om de interactie van die individuen met hun historische omgeving.

'Wat valt er in 2003 te gedenken?' vraagt Nissen zich af in het slotartikel van *Staf en storm*. De viering van zo iets als 'Honderdvijftig jaar kromstaf' is uitgebleven. De ontmanteling van de katholieke zuil is voltooid en dat zal sommigen wellicht met nostalgie vervullen. 'Het gevoel blijft', volgens de KRO. Intussen heeft de reli-tv van zowel publieke als commerciële omroepen een programma als *Kruispunt* (KRO/RKK) - tot ongeveer 2000 het best bekeken programma met kerkelijk-religieuze actualiteiten en

discussies - definitief naar de zijlijn gedrongen. Van zoiets als katholieke journalistiek is geen sprake meer. Publiek beleden religiositeit is veelal spiritueel entertainment in het brede middenveld van de postmoderne westerse cultuur. Voor ernst zonder luim wende men zich tot de uitzendingen van de Nederlandse Moslim Omroep (NMO) en de Organisatie voor Hindoe Media (OHM).

Het moment is aangebroken om de christelijke religieuze cultuur te bestuderen in een internationaal perspectief, wat in de hier besproken studies niet is gebeurd. Want de teloorgang van het georganiseerde katholicisme in de westerse landen staat in sterk contrast met de situatie in grote delen van Afrika en Latijns-Amerika. Daar heeft het katholicisme vaste grond onder de voeten gekregen, versmolten als het is met de oude religieuze volkscultuur. Het pausbezoek aan de Filipijnen in 1999 bracht vier miljoen mensen op de been. Ook in de Verenigde Staten (waar circa 25 procent van de bevolking katholiek is) weet de katholieke kerk zich verzekerd van een stevige basis, die zij tracht te bestendigen door grootschalige evangelisatieprojecten. Maar de rooms-katholieke geloofsleer is daar juist de laatste tijd voortdurend onderwerp van discussies en conflicten tussen behoudende 'right wings' en 'andere katholieken'. Zo lokt Garry Wills ongekend felle debatten uit met zijn boeken *Papal Sin. Structures of Deceit* (2001) en *Why I am a Catholic* (2002), waarin de institutionele gezagsstructuren van de kerk het moeten ontgelden. De grote belangstelling voor de periodieke signeersessies van Wills tonen aan dat zijn 'onthullingen' over het machtsmisbruik in en door het kerkelijk gezag velen beroert, maar hen niet definitief vervreemt van het katholicisme. Wills werpt zich op als het geweten van katholiek Amerika, dat - vooral na de recente seksschandalen - onmiskenbaar in een crisis verkeert. Zijn hoop lijkt gevestigd op een paus die in de geest van Vatikaan II de kerk zal vernieuwen. Uit beide boeken spreekt niet alleen ferme kritiek op paus en kerk, maar ook een diepgeworteld verlangen naar een gezuiverd en stevig in de samenleving verankerd katholicisme.

Anders van toon maar van een vergelijkbare strekking zijn de publicaties van de veelschrijvende priester, socioloog en romancier Andrew M. Greeley, auteur van het geruchtmakende boek *Sex: the Catholic Experience* (1994). In zijn recente essay 'Why I'm still a Catholic' (www.agreeley.com/articles) belijdt hij de schoonheid van het katholicisme en verklaart hij zijn leven lang binnen de kerk te zullen blijven, 'despite the fact that many of the current leaders of the institutional church are corrupt thugs, from the parish right up to the Vatican'. Het verzet van deze 'andere katholiek' is niet gericht tegen de geloofsleer (hij toont zich een tegenstander van de oecumene), maar tegen 'the idiots who are running things'. Een gang door goed geoutilleerde Amerikaanse boekwinkels wijst uit dat tegendraadse katholieken als Wills en Greeley in Amerika nu de boventoon voeren.

Het valt te bezien of de volgende paus uit Afrika komt, uit Latijns-Amerika, de Verenigde Staten of toch uit 'het oude Europa'. Wat de besproken boeken intussen overtuigend aantonen is dat ook de Nederlandse geschiedschrijving is ontzuild. En hoewel dat misschien niet leuk is voor alle vaderlandse katholieken, is het niet slecht voor de geschiedschrijving. Die kan nu met meer kritische distantie bedreven worden.

Mathijs Sanders is als docent-onderzoeker algemene cultuurwetenschappen en literatuurwetenschap verbonden aan de Katholieke Universiteit Nijmegen.

Besproken boeken:

Andere katholieken. Opstellen over Nederlandse katholieken in de twintigste eeuw
door **Paul Luykx**.
Uitgeverij SUN. Nijmegen 2000.
336 pag., € 22,46

De roerige jaren van katholiek Nederland. Een Italiaanse visie
door **Luciana Zanuccoli**.
Uitgeverij Damon. Budel 2003.
232 pag., € 14,90

De verleiding van het vreemde. Katholieke eigenzinnigheid in de twintigste eeuw - Metamorfosen. Studies in religieuze geschiedenis, deel V.
door **Judith de Raat, Gian Ackermans en Peter Nissen (red.)**.
Uitgeverij Verloren. Hilversum 2002.
203 pag., € 18,00

Embodied Belief. Ten essays on religious culture in Dutch history - Studies in Dutch Religious History. Volume I.
door **Willem Frijhoff**.
Uitgeverij Verloren. Hilversum 2002.
300 pag., € 27,00

Het licht gezien. Bekeringen tot het katholicisme in de twintigste eeuw - Metamorfozen.
Studies in religieuze geschiedenis, deel IV.
door **Marjet Derks, Peter Nissen en Judith de Raat (red.)**.
Uitgeverij Verloren. Hilversum 2000.
180 pag. , € 20,00

Katholieke identiteit en historisch bewustzijn. - W.J.F. Nuyens (1823-1894) en zijn 'nationale' geschiedschrijving
door **Albert van der Zeijden**.
Uitgeverij Verloren. Hilversum 2002.
368 pag. , € 32,00

Staf en storm. Het herstel van de bisschoppelijke hiërarchie in Nederland in 1853: actie en rea
door **Jurjen Vis en Wim Janse (red.)**.
Uitgeverij Verloren. Hilversum 2002.
362 pag. , € 32,00

Literatuur:

- Greeley, Andrew M., *Sex: The Catholic Experience* (1994 Thomas More Publishing)
- Greeley, Andrew M., essay 'Why I'm still a Catholic' (www.agreeley.com/articles)
- Wills, Gary, *Papal Sin. Structures of Deceit* (Image Books 2001, 336 pag.)
- Wills, Gary, *Why I am a Catholic* (Mariner Books 2002, 390 pag.)